

İKTİSAT EĞİTİMİ VE PİYASA EKONOMİSİ*

*Metin UÇAR***

1980'li yılların sonlarından itibaren, aslında başarısızlıkları daha önceden anlaşılmış olan merkezden planlanan ekonomilere sahip sistemlerin siyasal olarak da çöküşü, piyasa ekonomisinin zaferi olarak ilan edildi. Bu zafer havası, tarihin bu önemli dönüm noktasından önce de piyasa ekonomisini savunan iktisatçılar da dahil olmak üzere bu konularla ilgilenen bir çok insana, 20. yüzyıl boyunca piyasa ekonomilerinin de hem teorik hem de pratik olarak “müdahale” tehdidiyle karşı karşıya olduğu gerçeğini unutturmuş görünüyor. Bugün halâ devam ettiğini gözlemleyebildiğimiz bu tehdidin bir çok nedeni olabilir. Fakat bu makale yalnızca, tehdidin kaynaklarından biri olduğuna inanılan iktisat eğitimi üzerinde duracaktır. Başka bir ifadeyle, bu makalenin amacı iktisat eğitiminin bir piyasa ekonomisinin kuruluşu ve işleyişi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu önermesini tartışmaktır¹.

İşi “iktisat”ı anlamak ve anlatmak olan üstelik bu işten para da kazanan birinin, iktisat eğitiminin günümüzün hakim kavramı olan piyasa ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu iddia etmesini yadırgayanlar olacağını tahmin ediyorum. Buna karşılık söylenebilecek sözlerden ilki, bu durumun, iktisatçılar da dahil olmak üzere insanların her zaman ve her yerde “homo-economicus” olmadığını gösteren bir kanıt olabileceğidir. İkincisi ise, bilimin yalnızca evreni ve toplumu anlamamıza yarayan içsel gelişimini tamamlamış bir araç olmadığıdır. Schumpeter'in ifadesiyle “her bilimin ilk buluşu kendini buluşudur. Belirli sorulara kaynak oluşturan bir dizi birbiriyle ilintili olgunun varlığının bilinci, doğal olarak analitik çabaların gerekli

* 10.04.1999 günü Liberal Düşünce Topluluğu üyelerinin katılımıyla Erzincan'da yapılan “2000'li Yıllarda Türkiye: Ekonomik ve Siyasi Liberalizm” konulu panelde yapılan konuşmanın temel metnidir, Liberal Düşünce Dergisi 1999 Yaz-15.de yayınlanmıştır.

** A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi; Ekonomi-Maliye Bölümü.

1 J.A. SCHUMPETER, History of Economic Analysis, New York, Oxford University Press, 954, s. 107; aktaran: Ayşe BUĞRA, İktisatçılar ve İnsanlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s.40.

koşuludur”. Fakat bu kendini buluş anlık ve tam bir keşif değildir. Bilim, kendine özgü yöntemlerle eşyayı ve olayları irdelerken, bu iş esnasında kullandığı yöntemler ve sonuçlar üzerindeki tartışmalar da devam eder. Ancak, bu makalenin amacı yöntem tartışmalarından bahsetmek değil, iktisat biliminin eğitim kurumlarında aktarılma sürecinin ve yönteminin öğrencilerin düşünce dünyasında piyasa ekonomisi hakkında, iktisat biliminin kendisinden -kastedilmeksizin- kaynaklanan olumsuz izlenimler bıraktığı önermesini tartışmaktır. Burada kullanılan “iktisat bilimi” adlandırması, herkesin tahmin edebileceği gibi, piyasa ekonomisine ve liberal demokrasiye zaten karşı olan sosyalist veya diğer bazı sofistike yaklaşımları kasdetmemektedir; tam aksine, iktisat literatüründe “Klasik İktisat”, “Neo-klasik İktisat” veya “Liberal İktisat” olarak bilinen ve günümüzde “piyasa ekonomisi” şeklinde yaygın olarak kullanılan anlamıyla “iktisat”tır. Her ne kadar, 1930'lardan günümüze kadar bazı iktisat öğretileri, liberal iktisatın yöntemlerini kullanarak sosyalizmi haklı çıkaran sonuçlara varmayı başarmış ve öğrencilerine bunları aktarmışlarsa da (söz konusu dönemin bazı ders kitapları kütüphanelerimizde delil olarak hala durmaktadır ve belki de bazı eğitim kurumlarında bugün de okutulmaktadır) burada etkilerinden endişe duyulan iktisat eğitimi bu da değildir. Kastedilen, yaklaşık bir asırdır iktisat kitaplarında, piyasa ekonomisinin tanımıyla başlayan, işleyişiyle devam eden ve öğretiler tarafından samimi bir şekilde piyasa ekonomisi veya liberal iktisat diye anlatılan iktisadın ta kendisidir.

Her ne kadar, daha önce, iktisat içi yöntem tartışmalarına girmeyeceğimizi söylesek de, iktisat eğitiminin kastedilen olumsuz etkilerinin önemli bir bölümü yöntemden kaynaklandığı için kısaca bu konuya değinmek zarureti vardır. 17. ve 18. yüzyılda fizikteki gelişmeler toplumsal konularla ilgilenen düşünürleri büyük ölçüde etkilemiş ve bu etki doğa bilimi yöntemlerini sosyal araştırmalarda kullanma çabalarına yol açmıştır. Bilindiği üzere ünlü fizikçi Newton bir kaç yasadaki hareket ederek bütün evreni açıklayacak bir model geliştirmişti. Bu yasalar, dünyanın, ayın ve gezegenlerin yörüngelerinin büyük bir doğrulukla hesaplanmasına olanak veriyordu. Newton mekaniğine göre, fiziksel bir sistemin belli bir zamandaki -buna başlangıç zamanı diyoruz- durumunu, yani konum ve hızlarını biliyorsak diğer herhangi bir zamandaki durumunu da kestirebiliriz²

2 David RUELLE, Rastlantı ve Kaos, çev: Deniz Yurtören, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ankara 1994, s. 26.

Fizikteki bu gelişmeler, sosyal düşünürleri, toplumu da bir kaç yasa çerçevesinde açıklayabilecek bir teori arayışına itmiştir. Bu etki doğrultusunda, modern sosyal düşünürler, toplumu evrensel bir hareket yasasından yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır. Nitekim, iktisat biliminin kurucusu sayılan Adam Smith'in ilk kitabı, Newton'ın fizikte kullandığı yöntemi önce ahlak felsefesine sonra da iktisada uygulamaya çalıştığı "Astronomi Tarihinin Gösterdiği Üzere Felsefi Araştırmaları Yöneten ve Yönlendiren İlkeler" adını taşımaktadır³.

Nasıl Newton işe maddenin hareketini tanımlayarak başladıysa, iktisatçılarda insan davranışını tanımlayarak başladı. Bu, literatüre "homo-economicus- olarak geçen çıkarları peşinde koşan insan varsayımdır. Bu varsayım gerekliydi, çünkü ancak davranışları öngörülebilen insan bugüne kadar süregelen iktisat bilimini mümkün kılabilirdi. Başka bir ifadeyle, o günkü bilim anlayışına göre "bilimin varolabilmesi için benzer koşulların benzer sonuçlara yolaçması gerekiyordu. (Bugün parçacık fiziğinde, benzer koşulların benzer sonuçlara yolaçmadığı görülmekle beraber, bilim varlığını sürdürüyor)⁴.

İktisat öğreticisinin piyasa ekonomisini anlatmak hususundaki ilk sıkıntısı bu "ekonomik insan" varsayımından kaynaklanır. Bu varsayım tahtaya ilk yazıldığında öğrenciler arasında bir hareketlenme olur; kimi kızgın, kimi alaylı bakışlarla tahtaya ve hocasına bakmaya başlar. Bencil ve çıkarları peşinde koşan insan tipi hoşlarına gitmez ve bunda pek de haksız sayılmazlar. Çünkü, Ayşe Buğra'nın isabetle dikkat çektiği gibi "Aslında kişisel çıkar peşinde koşan, ekonomik faaliyetlerinde yalnızca çıkar duygusuyla hareket eden rasyonel birey tipi, Smith'in ve diğer iktisatçıların çoğunun benimsedikleri insan idealleriyle ve genel geçer ahlak değerleriyle kesin bir uyumsuzluk içeriyordu. Bu durum, pek çok iktisatçıyı sözkonusu davranışsal varsayımın 'aslında' ne ifade ettiğiyle ilgili açıklamalar yapmaya itiyordu. Bu açıklamalarda iktisatçılar, insanların bencil ve çıkarıcı yaratıklar olduklarını öne süren ve bunun iyi bir şey olduğunu savunan kimseler olmadıklarını kendilerine ve herkese kanıtlamaya çalışıyorlardı. Fakat "ekonomik insan" varsayımının yaratıcıları olan iktisatçıların kendileri de ekonomik faaliyetlerinde yalnızca maddi çıkar hırsıyla hareket eden insanı, hem ahlaki açıdan oldukça sevimsiz, hem de insan gerçekliğini yansıtmak

3 Ayşe BUĞRA, İktisatçılar ve İnsanlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s. 46-47.

4 Richard FEYNMAN, Fizik Yasaları Üzerine, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ankara 1995, s.172

açısından son derece sınırlı bulmalarına rağmen doğa bilimlerinde başarıyla uygulanan yöntemleri iktisada uygulamak ve insan üzerinde zorlayıcı baskılara gerek bırakmasızın işleyen bir toplum düzeninin kavramsallaştırılması amacıyla bu varsayımdan vazgeçmediler⁵. Hayek ise “Adam Smith ve izleyicilerinin rasyonel insan tipini geliştirdikleri veya ekonomik davranışları rasyonalist bir psikolojiden kaynaklanan varsayımlarla izah ettikleri...” görüşüne karşı çıkmaktadır. O’na göre “... durum hiç de böyle değildir. Onlar, insanların tabiatı itibarıyla tembelliğe, gevşekliğe, tedbirsizliğe, israfa daha yatkın olduklarını, ancak şartların zorlamasıyla ekonomik davranır ve araçlarını dikkatle amaçlarına uydurur hale gelebildiklerini düşünmüşlerdir. Yani, ille de bu terimi kullanmak gerekirse, insanların irrasyonel davranmaya daha meyilli olduklarına inanmışlardır⁶. Diğer yandan, metodolojik tartışmalarla ilgilenenler, sonuçta bunun bir varsayım olduğunu, dolayısıyla konunun abartılmasına gerek olmadığını düşünebilirler. Hem Hayek’in uyarısını hem de ikinci görüşü önemli bulmakla beraber, bu varsayımın diğer bütün sonuçlarını görmezden gelsek bile, McCloskey’in iktisatta matematik kullanımı için kullandığı ifadeyle bunun “kötü bir halkla ilişkiler politikası” olduğunu söyleyebiliriz⁷. Çünkü, ekonomik insan varsayımıyla başlayan iktisat eğitimi, daha ilk anda piyasa ekonomisini genç öğrencilerin zihninde ahlaki sorgulamayla karşı karşıya bırakmaktadır.

İktisat öğreticisinin piyasa ekonomisini anlatmaktaki ikinci zorluğu “Tam Rekabet Piyasası” varsayımıyla ilgilidir. Bilindiği üzere iktisatçılar piyasaları tam rekabet piyasası ve eksik rekabet piyasaları olarak ayırmaktadır. Buna göre, tam rekabet piyasası hipotetik olarak tanımlanmış ve ulaşılmaya çalışılan bir piyasadır. Gerçek hayattaki piyasalar eksik rekabet piyasalarıdır. Bu varsayımın iktisat eğitimindeki tehlikesi ise bir piyasa ekonomisinden umulan faydaların ancak tam rekabet şartlarında ortaya çıkacağı, böyle bir piyasa da olmadığına göre eksik rekabet piyasalarına müdahale edilmesinin faydalı olabileceği sonucunu doğurmasıdır. Hayek’in dikkat çektiği gibi, tüm ekonomi boyutunda tıpa tıpa

5 Ayşe BUĞRA, a.g.e. , s. 44-46.

6 F. A. HAYEK, *Individualism and Economic Order*, London and Chicago, 1948, s. 11; aktaran, Atilla YAYLA, *Özgürlük Yolu-Hayek’in Sosyal Teorisi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1993, s. 97-98

7 D.N. MCCLOSKEY, *The Rhetoric of Economics*, Madison Wisconsin: University Wisconsin Press, 1985; aktaran: Ayşe BUĞRA, a.g.e. , s. 204.

aynı (homojen) malın üretilmesi, işlem maliyetlerinin sıfır olması ve hepsinden önemlisi kişi ya da firmaların tam bilgiye sahip olması gerçek yaşamda yoktur ve de olamaz. Gerçek yaşamda, mallar oldukça birbirlerinden farklı (heterojen), araştırma-işlem maliyetleri kaçınılmaz ve bilgi piyasadaki kişi ya da firmalar arasında dağılmış durumdadır. Her üretici, yalnız kendi malının piyasası ile ilgili bölgesel, kısmi ve yanlış olması muhtemel bilgilere sahiptir. Rekabetçi piyasada tüm faaliyetler bu eksik bilgiye dayanır⁸. Bu nedenle “tam rekabet şartları rekabetçi faaliyetlerin olmadığı bir durumu ifade eder ve asıl sorunun ne olduğunu gizler. “Açıktır ki herkesin her şeyi bildiğini varsaydığımızda çözülecek bir şey yoktur ve gerçek problem, varolan bilginin ne kadar çoğunun kullanılmasının nasıl başarılacağıdır. Bu, rekabetçi bir toplum için en iyi bilen insanları nasıl bulacağımız sorusunu değil, fakat kendi özel işi için yeterli bilgiye sahip olmayan insanların bu işi başarması için nasıl bir kurumsal düzenleme gereklidir sorusunu ortaya çıkarır”⁹. Başka bir ifadeyle “...rekabet, tıpkı bilimdeki deney gibi, her şeyden evvel bir keşif yöntemidir. Keşfedilecek olguların zaten bilindiği varsayımından hareket eden hiç bir teori onu layıkı veçhile ifade edemez. Hepsi birlikte, her zaman hesaba katılacak hiç bir önceden belirlenmiş bilinen ya da 'verili' olgular yelpazesi yoktur. (...) Gerçek mesele, yüzbinlerce insan arasında dağılmış, fakat bütünüyle kimseye verilmemiş bilgi, beceriler ve bilgi edinme fırsatlarının optimum kullanımına en iyi ne şekilde yardımcı olabileceğimizdir. Rekabet insanların bilgiyi edindiği ve birbirlerine ilettikleri bir süreç olarak görülmelidir; onu, sanki bütün bu bilgi başlangıçta herhangi bir kişi tarafından elde edilebilirmiş gibi değerlendirmek, rekabeti hiç anlamamaktır”¹⁰.

İktisat eğitiminin yöntemden kaynaklanan diğer bir mahzuru, yöntemin basitleştirici niteliğinin sonucudur. Yunanca kökenli ekonomi sözcüğü “ev idaresi” anlamına gelir. Yalnız buradaki ev, kan bağlarının birleştirdiği bir aileden çok, bir yetki alanını belirler. Yani, yalnızca biyolojik anlamda bir

8 J. GRAY, “Hayek on the Market Economy and the Limits of State Action” D. HELM (1989) (ed.): The Economic Borders of The State, Oxford University Press; aktaran Turan YAY, F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1993, s. 59

9 F. A. HAYEK, a.g.e. , s. 95; aktaran Turan YAY, a.g.e. , s. 59.

10 F.A.HAYEK, Hukuk, Yasama ve Özgürlük - Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, çev: Doç. Dr. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 103

baba olarak göremeyeceğimiz “paterfamilias”ın çocukları ve köleleri, karısı ve mülkü üzerindeki yetki alanı...¹¹ Her ne kadar modern zamanlarda, özellikle makro yaklaşımların etkisiyle ülke ekonomilerinin tek bir örgüt olarak tasarlanması ekonomi kavramının anlamında kaymalara yol açmış olsa bile, Hayek’in ifadesiyle “doğru anlamda ekonomi, teknik anlamda bir örgüttür; yani tek bir kuruluşun bildiği araçların kullanımının bilinçli olarak tasarlanmasıdır. Oysa piyasanın kozmosu böyle tek bir amaçlar ölçeğiyle ne yönetilir ne de yönetilebilir; aksine, ayrı ayrı bütün üyelerinin değişken ve karşılaştırılabilir olmayan çok sayıda amacına hizmet eder”¹². Oysa, iktisat eğitimi, pozitif iktisadın kullandığı yöntemin sonucu olarak, iktisadi olayları ve ilişkileri basitleştirmek eğilimindedir. İktisat kitapları piyasanın kozmosundan çok, piyasa içindeki ekonomik birimlerin (firma, aile gibi) davranışlarını varsayımlar yardımıyla basitleştirerek tek bir amaç, yani maximizasyon -en çoklaştırma - çerçevesinde analiz etmektedir. Bundan daha önemlisi, basitleştirilmiş, yani değişken sayısı kontrol edilebilecek kadar aza indirilmiş matematik modeller kullanılarak, ekonomik olay piyasanın kozmosundan soyutlanmaktadır. Bunun sonucunda, tahtaya çizilmiş grafikler üzerinde bir kalem darbesiyle faiz oranları düşürülüp yatırımlar artırılabilir. Faiz oranlarını düşürmek için ise para piyasası grafiği üzerinde para arzı eğrisini sağa kaydırmak, yani para arzını artırmak kafidir. Bu büyüleyici mekanizmayı gören bir öğrencinin ülkede ekonominin kötü olmasından gaflet ve delalet içinde olan ekonomi yöneticilerini sorumlu tutması kaçınılmazdır. Bu durum, öğrencinin zihninde ekonomiye müdahaleyi meşrulaştıran bir sonuçtur. Oysa para arzının artırılmasının diğer muhtemel sonuçları yalnızca modelin dışında tutulmuştur, gerçek hayatın dışında değil. Geleneksel analizlerin dışında kalan ve bu tür tehlikelere dikkat çeken görüşler, iktisat kitaplarının sonlarında, yani “birde böyle enteresan şeyler söyleyenler var” kısmında bir kaç satırlık yer işgal etmektedir.

Para arzının, iktisat kitaplarında bağımsız bir değişken olarak ele alınması tesadüf değildir. Friedman’ın dikkat çektiği gibi “devletin para sisteminden sorumlu olması çoktan beri kabul görmüştür. Devletin eylemde bulunacağı başkaca ekonomik etkinlik alanlarından hiç birisinde bu denli

11 Ayşe BUĞRA, age. s. 21.

12 F.A. HAYEK, Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük - Sosyal Adalet Serabı, çev: Musafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s. 150

düzenli bir kabul büyük bir olasılıkla yoktur”¹³. Oysa para arzındaki değişmelerin nisbi fiyatlar üzerindeki etkisi piyasa ekonomisine inanan bir iktisatçının asla küçümsemeyeceği kadar önemlidir. Bu konuda Hayek şöyle demektedir: “Halkın ve, korkarım ki, pek çok şöhretli ekonomistin dahi anlayamadığı şey, bu süreçte hizmetler için önerilen fiyatların, değişik insanların yaptıklarının karşılıkları vazifesini değil, fakat onlara kendileri ve genel çıkar için neler yapmaları gerektiğini gösteren sinyaller vazifesini görmesidir”¹⁴. Toparlarsak, bir model üzerinde kolayca artırdığımız para arzı gerçekte fiyat sistemini, yani piyasa ekonomisinin can damarlarını tahrip etmektedir.

Hemen şuna dikkat çekmek istiyorum ki, varsayımlara dayanarak teoriler oluşturmak yalnızca iktisadın değil, hemen bütün bilimlerin kullandığı bir yöntemdir. Mesela bir fizik öğreticisi, “Başlangıç Durumuna Hassas Bağlılık” olarak isimlendirilen konuyu anlatmak için tahtaya üstünde bir çok bilardo topu bulunan bir bilardo masası çizer. Toplardan biri, ilk vuruşu yapacağımız başlangıç topudur. Tam bu noktada, öğretici öğrencilerinden başka bazı şeyler de ister. Öğrencilerin, başlangıç topuyla -fiziğin bizzat kendisine aykırı bir şekilde- uzayda aynı konumu paylaşan, onunla içiçe, yani bir anlamda başlangıç topunun hayaleti olan başka bir topu hayal etmeleri gerekir. Böylece başlangıç topuna vurulduğu zaman hayalet topa da vurulmuş olacak (yani vurulduğu hayal edilecek) ve sonrasında bu iki topun hareketlerinin başlangıç durumuna bağlılığı test edilecek... İş bununla da kalmaz; aynı zamanda bilardo masası üstündeki hareketlerde sürtünme de yok farzedilecek...¹⁵ Şimdi bilimsel olmadığını bilsem de, doğru olduğuna inandığım bir düşüncemi ifade edeceğim: bugüne kadar hiç bir fizik öğreticisi, hocasına yukarıda anlatılan varsayımların gerçek dışı veya saçma olduğunu söylememiştir. Eğer, herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde bir öğrenci bunu söylemiş olsaydı bile, hocası gözlüklerinin üstünden ona öyle bir bakardı ki, bir daha hiç bir fizik öğreticisi bunu aklından geçirmeye cesaret edemezdi. Oysa hiç bir iktisatçı, insanı uzayda hayaletiyle aynı konumda varsaymadığı halde, iktisat öğrencileri iktisat biliminin (özellikle ceteris paribus ve homo economicus gibi) varsayımlarına itiraz etme eğilimindedir.

13 Milton FRIEDMAN, Kapitalizm ve Özgürlük, Altın Kitaplar Yayınevi, çev: Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu, 1988, s. 54

14 F.A. HAYEK, Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, s. 213.

15 David RUELLE, a.g.e. , s. 37-42

Bunun nedeni, Robinsan'un dikkat çektiği gibi, toplumbilimlerin ve dolayısıyla da iktisatın ilgilendiği sorunların politik ve ideolojik bir içeriğe sahip olmasıdır. Böylelikle, pek çok değer yargıları da toplumsal bilimlerde içerilmiş olur¹⁶. Bu nedenle, bir fizik öğreticisinin, sürtünmeyi yok saymak gibi gerçek dışı varsayımı, öğrencilerin değer yargılarıyla veya ideolojik önyargılarıyla çatışmadığı için itirazlara kaynaklık edecek bir argüman olmamaktadır.

Şu ana kadar iktisat biliminin varsayımlarının gerçekçi bulunmamasının (veya olmamasının) ortaya çıkardığı sorunlardan bahsettim. Fakat, asla eğer bu varsayımlar ciddiye alınsaydı hiç bir problem kalmazdı anlamına gelebilecek bir şey söylemedim. Hatta tam tersine, bu varsayımların ciddiye alınması, alınmamasından daha tehlikeli bile olabilir. Bir örnek verecek olursak; fizik öğreticileri, öğrencilerine bir konuyu anlatmak için zaman zaman yerçekimsiz bir ortamı varsaymış olsalar bile, bugüne kadar hiç bir fizik öğrencisi bu varsayımı ciddiye alarak kendini yüksekte aşağıya atmamıştır. Fakat, iktisat biliminin varsayımlarını ve kendi ürettiği varsayımları ciddiye alarak ülkesinin ekonomisini kurtarmak için modeller geliştirip uygulamaya çalışan çok sayıda “ekonomiden sorumlu devlet bakanı” çıkmıştır. Takdir edersiniz ki bu ikincisi birincisinden daha tehlikelidir; çünkü birincisi yalnızca yüksekte atlayanların, ikincisi ise bütün toplumun ekonomik ve sosyal hayatını tehdit eder.

Nitekim, sosyal ilişkileri homoeconomicus varsayımından, yani bütün davranışlarında ekonomik rasyonaliteye göre hareket eden insandan hareketle açıklamaya çalışan Nobel ödüllü iktisatçı Becker'e göre “Bir kişi eğer evlilik durumundaki gelirinin bekarlık durumundaki gelirini aştığını görürse, evlilik piyasasına girer. Dolayısıyla, evlilik piyasasında isnaten hesaplanan gelirler, yalnızca evlenenlerin sınıflandırılmasını değil, evlenerek durumlarını düzeltmeyecekleri için kimlerin bekar kalacağını da belirler”¹⁷. Bu cümleler ekonomik insan varsayımıyla tutarlıdır ve eğer bilim yalnızca “iç tutarlılık”tan ibaret ise aynı zamanda bilimseldir. Fakat, bu cümlelerde anlatılanların doğru olup olmadığını test etmek için herkesi kendi evliliği üzerinde düşünmeye davet ediyorum. Bu aynı zamanda, Buğra'nın

16 Joan ROBINSON, İktisadi Felsefe, çev: Mehmet Tomanbay, V Yayınları, Ankara 1986, s. 25

17 G.S. BECKER, A Treatise on the Family, Cambridge, Mass.:Harvard University Press, 1981, s. 77; aktaran: Ayşe BUĞRA, a.g.e., s. 200

ifadesiyle “bilimsellik kaygısının artık gerçeği anlamak çabasının önünde bir engel oluştur” duğu¹⁸ önermesi üzerinde de düşünmek anlamına gelecektir.

İktisat eğitiminin, piyasa ekonomisine ilişkin yöntemden değil de içerikten kaynaklanan bir başka olumsuz etkisi de. İktisat teorisinin üretim ve bölüşüm teorileri olarak ikiye ayrılmış olmasından kaynaklanır. Üretimle bölüşümün değişik yasalar çerçevesinde ele alınmasının kökeni Ricardo'ya kadar uzanır. Ricardo, üretim ve fiyat belirlenmesini emek değer kuramı çerçevesinde ele alırken, bölüşümü üç üretici faktörün, emek, toprak ve sermayenin yarattığı ürünün ilgili üç sınıf arasında bölüşülmesi bağlamında inceliyordu. Ama Ricardo, hem üretimin hem de bölüşümün ekonominin doğal yasalarınca belirlendiğini öne sürüyor ve her iki alanda da düzenleyici müdahaleye karşı çıkıyordu. J. S. Mill, Ricardo'nun üretimle bölüşüm alanları arasında yaptığı ayrımı, üretim yasalarının müdahale edilmemesi gereken doğal yasalar olduğu, ama bölüşüm alanına toplumsal amaçlar doğrultusunda müdahale edilebileceği şeklinde yeniden ifade etti. Böylece, değiştirilemez evrensel yasalar üretim alanıyla sınırlı kalırken, kurumsal unsurlar ve adil bir bölüşümle ilgili değer yargıları, bölüşüm alanına girebiliyordu¹⁹. İkel bir kabiledede, kabilenin erkek üyelerinin kabile reisinin emriyle ava çıkıp av dönüşünde üretimlerini bir arada toplamaları ve kabile reisinin veya emredici sosyal normların yönlendirmesiyle bölüşmeleri belki mümkün olabilir. Aynı durumu modern üretim süreci içine sokmaya çalışmak, yalnızca bölüşümle ilgili değil bundan daha çok üretimle ilgili problemler ortaya çıkaracaktır. Çünkü, bir piyasa ekonomisinde üretim ve bölüşüm aynı prosedürel sürecin sonucudur ve bugüne kadar bütün uygulamalar da göstermiştir ki, bölüşüme müdahale etmek ancak bu prosedüre -yani piyasa sürecine- müdahale edilmesiyle mümkündür ve bunun diğer anlamı da üretim sürecine müdahale etmektir.

İktisat teorisinin üretim ve bölüşüm teorisi olarak ayrılması olgusuyla bugün hala bir çok İktisat kitabında karşılaşmak mümkündür. Örneğin; Besim Üstünel'e göre “Bir toplumda gelir bölüşümünün nasıl cereyan ettiğini incelemek, her üretim faktörüne düşen payın ne kadar olacağı konusunda kimin hangi ikelere göre karar verdiğini ya da hangi temel güçlerin bu payların büyüklüğünü etkilediğini araştırmak bölüşüm teorisinin konusudur. Bölüşüm teorisi, ekonomi ilminin en önemli ve en çok tartışılan konularından biridir. (...) Buna karşılık, gelir bölüşümü sorunu makro

18 Ayşe BUĞRA, a.g.e., s. 215

19 Ayşe BUĞRA, a.g.e., s. 64-65

seviyede de ele alınabilir. Toplam üretimin, yani milli gelirin toplumun muhtelif sınıfları veya ülkenin farklı bölgeleri arasında nasıl paylaşıldığını incelersek makro düzeyde bir bölüşüm analizi yapmış oluruz²⁰. Hemen şunu ilave etmek gerekir ki, Üstünel aslında kitabında bölüşümle ilgili yeni teorik önermeler ortaya koymamaktadır. Hatta, bölüşüm teorisini fiyat teorisinin faktör piyasasına uygulanan bölümü olarak nitelendirmektedir²¹. Ancak, bu durumda da “bölüşüm teorisi” isimlendirmesi tartışmalı hale gelmektedir. Üretim faktörleri sahiplerinin davranışlarını fiyat teorisi açısından incelemenin fiyat teorisinden bağımsız bir teori oluşturmak anlamına gelmeyeceği açıktır.

Bölüşümle ilgili, piyasa ekonomisiyle çelişen diğer bir yaklaşım da bölüşümü “Pareto optimumu” çerçevesinde ele almaktır. “Birilerinin faydasını azaltmadan diğerlerinin faydasını artırmak” imkanı veya düşüncesi öğrenci için analitik bir araç olmaktan çok “yeniden dağıtım”ı meşrulaştıran bir argüman anlamına gelebilir.

İktisat eğitiminin piyasa ekonomisi düşüncesini tehdit eden diğer bir alanı özellikle 20. yüzyılda popüler olan “kalkınma iktisatı”dır. Bu yüzyılın siyasal gelişme teorileriyle de paralellikler arz eden kalkınma iktisadı geri kalmış ve/veya az gelişmiş ülkelerin kalkındırılması idealinden hareket eder. Kültürel unsurlar bir tarafa bırakılırsa, kalkınmanın önündeki en önemli engel sermaye kıtlığıdır. “Fakirliğin kısır döngüsü”nden kurtulmak için sermaye birikimine ihtiyaç olduğu aşikardır. Fakat, fakir toplumların tassarruf potansiyelinin ve eğiliminin düşük olduğu da malumdur. Bu probleme kalkınma iktisadının getirdiği en önemli çözüm, gelirin bir kısmına henüz bireylerin eline geçmeden, devlet tarafından el konulmasıdır. Böylece oluşturulacak sermaye ülkenin kalkınması için hangi yatırımların nereye yapılacağını bilen -ve herhalde homo economicus olmayan- bürokrasi tarafından yatırıma dönüştürülerek ülkenin üretim kapasitesi artırılabilecektir. Eğer bu yaklaşım ciddiye alınacaksa, bugünkü dünyada bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar ülke dışında kalan ülkeler uygulama alanı olarak görülebilir. İşin ilginç tarafı, öyle de olmaktadır. Fakat, burada şu soruyu sormak mümkündür: acaba bu yaklaşımlar o ülkelerin kalkınmamasının en önemli nedeni olamaz mı?

Bu makalenin kapsamı içine girebilecek başka konular da vardır. Özellikle, 1930'lardan sonra müdahaleci politikaların teorik altyapısını

20 Besim ÜSTÜNEL, *Ekonominin Temelleri*, 1989, s. 257

21 Besim ÜSTÜNEL, a.g.e., s. 260

oluşturan ve iktisat kitaplarında “modern kuram” olarak nitelendirilen Keynes iktisadının üzerinde durmak da bu makalenin kapsamı içine girebilir. Fakat, 1970’li yıllardan günümüze kadar Keynes iktisadıyla ilgili eleştiriler yoğun olarak devam ettiği ve bu konu bu makalenin hacmini zorlayacağı için üzerinde durulmamıştır.

Sonuç olarak, başlangıçta da ifade edildiği gibi, bugüne kadar süregelen iktisat eğitiminin iktisat öğrencileri için piyasa ekonomisini doğru olarak anlaşılabilir, değerli kılabilir ve savunulabilir bir şekilde sunmadığını düşünmek için bir çok nedenin olduğu söylenebilir. Ancak, takdir edersiniz ki, bu satırların daha yolun başındaki yazarı iktisat eğitimiyle ilgili yeni bir yöntem önerme durumunda değildir. Yalnızca, bu makalede bahsedilen potansiyel mahzurların etkisini azaltmak için iktisat öğrencilerini metodolojik tartışmalardan haberdar kılmanın zorunlu olduğunu söyleyebilirim. Belki bu şekilde, iktisat eğitimi, büyük çoğunluğu ekonomiye müdahale tekniklerini çok iyi öğrenmiş bürokratlar yetiştirmek yerine gerçek bir piyasa ekonomisinin ortaya çıkışına katkıda bulunabilir.

